

alkuperäinen > arkeologian

Museovirasto, Muinaisjäännösten hoitoyksikkö: HOIDON JA KÄYTÖN TARKASTUS

Kenelle:

Eero Ahtela, Lohjan museo, Iso-Pappila, 08100 Lohja

Asia:

Ojamon rautakaivos, historiallisen ajan kaivos (1500-1800-luku) (mj.rek.nro 1000012723). Maastokäynti 29.10.2008.

Tiedoksi:

Marianna Niukkanen/MV RHO

Yleiskuvaus:

Ojamon kartanon pihapiirin lounais- ja luoteispuolella sekametsässä sijaitseva rautakaivosalue (ks. historiasta liite 2). Kahdella eri alueella on useita louhosaukkoja ja mahdollisesti ilmanottoaukkoja, joissa on kaikissa vettä pohjalla. Niiden ympäristössä on sivukivikasoja ja maakasoja. Kartanon läheisessä kaivoskuilussa on säilynyt ainakin veden alla 1800-luvun puurakenteita (sukeltamistutkimuksissa saatua tietoa). Osa kuiluista ympäröity rautaverkolla tai köydellä. Kartanon pihaa reunustaa kiviaita ja pihasta lähtee kujanne, joka vie eversti Swertschkoffin haudalle.

Toimenpidetarve:

Kohde tarvitsee hoito- ja käyttösuunnitelman, missä huomioidaan kaikki hoidon osa-alueet: maisemanhoito, muinaisjäännöksen korjaaminen ja kohteen varustaminen. Kiireellisimmät toimenpiteet liittyvät dokumentoinnin ohella kävijäturvallisuuden parantamiseen kohteella. Kaivostoimintaan liittyvä vanha rakennus on kohtalaisessa kunnossa, mutta tarvitsee kunnostusta. Tämän osalta toimenpiteet on suunniteltava erikseen.

Hoidon tarve:

Tavoitteet ja menetelmät asetetaan erillisessä hoitosuunnitelmassa (ks. Toimenpiteiden tarve).

Hoitorekisterin nro 999000143

Toimenpidetilanne:

Ojamon kartano ja kaivos ovat Lohjan Kotiseutututkimuksen Ystävät ry:n perustaman Vanha Lohja -säätion omistamia sekä hallinassa vuodesta 1998. Kohdetta käytetään mm. perhejuhlissa ja lisäksi Ojamon kartano on opastettujen vierailujen kohde. Pääkaivosalueelle on raivattu pieni polku ja louhosaukko reunustettu narulla sekä osittain pystyssä olevalla rauta-aidalla. Maastokäynnillä sovittiin alustavasti, että Museovirasto tekee hoito- ja käyttösuunnitelman kohteelle ja valmistee yhteistyössä säätion kanssa hoidon käytännön toimenpiteitä kohteelle.

Erityisesti huomioitavat seikat:

Kartanon ympäristöä on hoidettu vain vähän. Metsäkasvillisuudessa on luonnon monimuotoisuuden kannalta merkittäviä piirteitä, mm. pystyyn ja maapuuna lahoavaa lehtipuuta sekä pensaskerroksessa runsaasti erilaisia ruusuja. Pääkaivosaukon sivukivikasojen pohjoispuolella ilmeisesti puustoa, jossa kasvaa säilytettäviä sienilajeja. Kartanon päärakennuksen länsipäädyn kivijalassa kiinnostava holvattu "tupa", joka vanhahtavalta luonteeltaan erikoinen 1800-luvun puolivälin rakennukselle.

Suojelu- ja tutkimustarve:

Kohde on muinaismuistolain suojaama historiallisen ajan muinaisjäännös, joka on viety muinaisjäännörekisteriin 3.11.2008/P. Maaranen. Tarkastusraportin kohteesta laatii erikseen Anniina Hopeala 2008. Kohde on pyrittävä jossain vaiheessa dokumentoimaan maastossa eri rakenteiden paikantamiseksi tarkemmin.

3. marraskuuta 2008

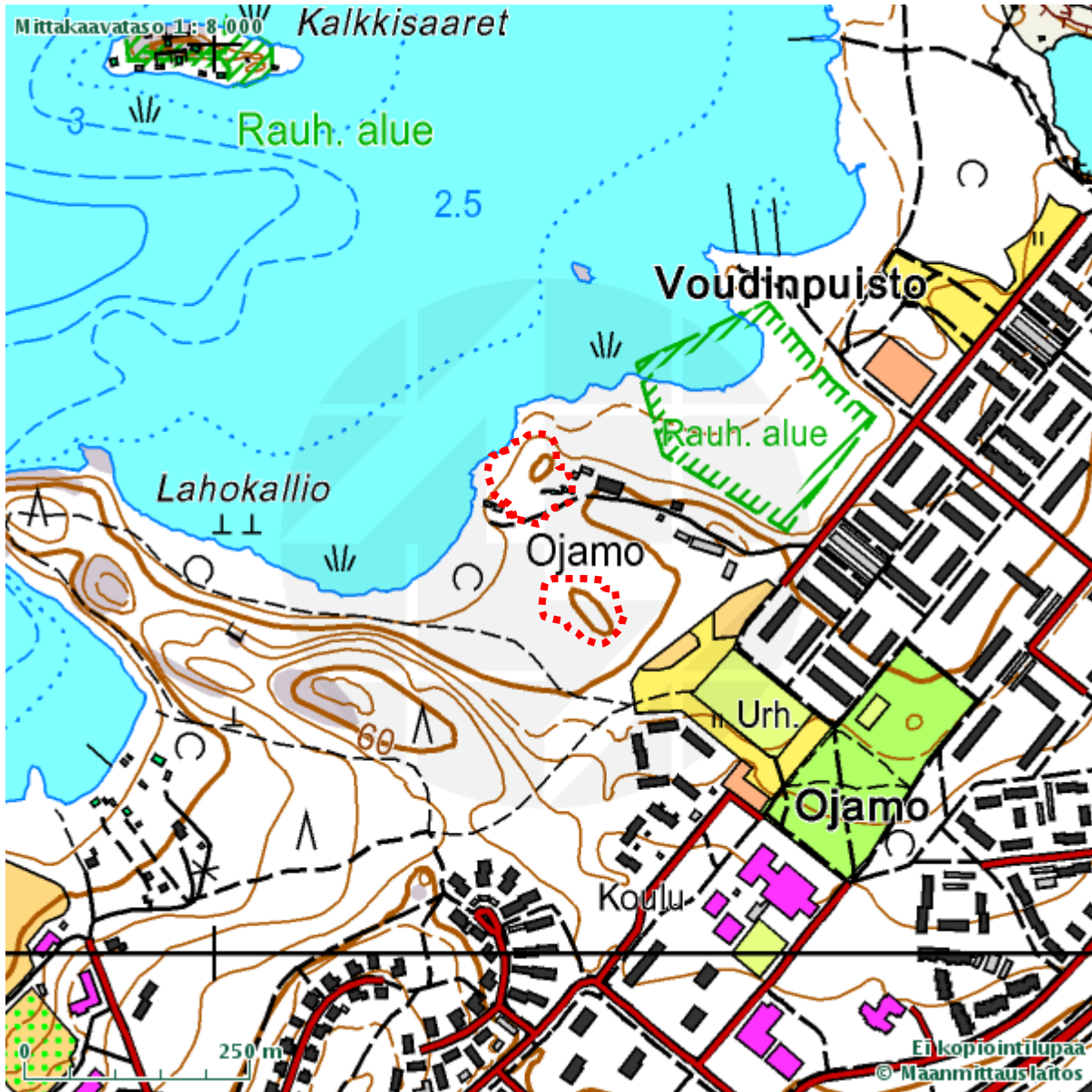

Tutkija Päivi Maaranen, Museovirasto, Arkeologian osasto

liike 1. Karttaläike

liike 2. Historiaselitys

Liite 1. **Lohja, Ojamon rautakaivos**
Sijaintikartta
Hoidon ja käytön tarkastus, P. Maaranen
Raportti 3.11.2008

Kansalaisen karttapaikka, internet-palvelu

Keskikoordinaatti pääkaivoskuilulle: 6684224/ 3335197 (YKJ)

Liite 2. **Lohja, Ojamon rautakaivos**
Historiallinen selvitys
Hoidon ja käytön tarkastus, P. Maaranen
Raportti 3.11.2008

Laatinut. Anniina Hopeala, Museovirasto 28.10.2008

OJAMON RAUTAKAIVOS, LOHJA

Koordinaatit: 60°14'9.7"N 24°1'18"E

Sijainti: Kohde sijaitsee Lohjanjärven rannalla Ojamon kartanon puiston alueella muutaman kilometrin päässä Lohjan keskustasta. Ensimmäinen kaivosaukko on parinkymmenen metrin päässä 1850-luvulla rakennetusta uudesta päärakennuksesta.

Historia

Ojamon kaivos oli Suomen ensimmäinen rautakaivos ja sillä oli tärkeä merkitys niin Lohjan historiassa kuin ruukkiteollisuuden synnyssäkin Länsi-Uudellemaalle. Etelä-Suomen laamanni Erik Fleming perusti kaivoksen virallisesti vuonna 1542 johon hänet oikeutti Kustaa Vaasalta saatu kirje. On mahdollista ja todennäköistä, että Fleming oli jo aloittanut ainakin pienimuotoisen louhinnan ennen kuninkaan virallista lupaa. Oikeus löydetyn malmivuoren hyödyntämiseen koski myös Erik Flemingin jälkeläisiä. Ehtona oikeudelle oli, että osa tuotannosta eli ”joka kahdestoista kippunta” toimitettaisiin verona kruunulle (1 kippunta = 170kg.). Lisäksi mainittiin, että Flemingin tulisi itse sopia louhintaan tarvittavan puutavaran saamisesta paikallisten maanomistajien kanssa ja että voutien ja nimismiesten ei tulisi millään muotoa estää kaivostoimintaa. Kaivoksen malmi kuljetettiin ilmeisesti Tupalaan mistä on löydetty Suomen vanhin rautaruukki Tupalanpuron rannalta, joka oli ollut toiminnassa jo vuodesta 1535 lähtien. Erik Fleming kuoli 1548 ja tämän jälkeen kaivostoiminta merkittävästi hiipui tai lakkasi kokonaan.

Vuonna 1555 Kustaa Vaasa ja hänen poikansa Juhana vierailivat Lohjalla Suomen matkan yhteydessä ja kaivostoimintaa päätettiin jatkaa. Flemingin jälkeläisten malmioikeudet kuitenkin peruttiin ja palautettiin valtion haltuun. Samalla Kustaa Vaasa hyväksyi suunnitelman rakentaa ruukki Mustionkoskeen Ojamolta saadun malmin sulattamiseksi. Suunnitelmien mukaisesti rakennettiin myös masuuni ja kankirautapaja. Louhinta keskeytyi jälleen 1563. Syytä tähän ei varmasti tiedetä.

Vuosina 1609-10 vuorityön asiantuntija Didrik Hansson Borg suoritti kruunulle tutkimuksia koskien Etelä-Suomen vanhoja ja uusia malmilöytöjä tarkoituksenaan selvittää niiden hyväksikäyttömahdollisuuksia. Borg mainitsee raportissaan Ojamon kaivoksen mutta louhintaa ei aloitettu uudelleen vasta kuin 1616 Kustaa II Aadolfin määräyksellä. Kaivostoiminnan uudelleen käynnistyessä rakennettiin myös uusi masuuni ja vasarapaja. Vastuu kaivoksen ja ruukin toiminnasta oli voudilla tai tilanhoitajalla. Vuonna 1624 rakennettiin toinen väkivasara ja vintturi tuotannon määrän kasvattamiseksi. Menoeriä kruunulle aiheuttivat polttopuun hankinta, joka oli tehtävä yhä kauempaa, järvisedellä täyttyvien kaivoskuilujen kunnossapito ja henkilökunnan ylläpito, joka vuonna 1617 käsitti 21 henkilöä. Kruunu oli suunnitellut, että Ojamon tuotanto kattaisi raudantarpeen itä- ja kaakoisosien linnoitustöissä. Kun tämä osoittautui mahdottomaksi ja tuotantokustannukset pysyivät korkeina, kaivos ja ruukki päätettiin vuokrata yksityisille. Kaivos ja Mustion ruukki vuokrattiin 1624 saksalaisyntyiselle Simon Landsbergerille ja 1630 turkulaisporvari Jacob Wollille, joka samana vuonna perusti myös Antskogin ruukin. Vuonna 1638 vuokrasopimus meni umpeen ja se uusittiin sillä muutoksella, että nyt louhintaoikeuden jakoi Carl Billsten yhdessä Wollen kanssa hyvin

riitaisin seurauksin. Hiukan myöhemmin Billsten sai oikeudet käyttää Pohjan pitäjässä sijaitsevaa ruukkia, jonka nimeksi tuli Billnäs. Myöhemmin Billsten perusti vielä toisen ruukin Inkoon Fagervikiin. Vuonna 1644 ruukki myytiin pahasti velkaantuneelle Wollelle ja vain kolme vuotta myöhemmin Wollen omistamat Antskogin ja Mustion ruukit sekä louhintaoikeudet siirtyivät Peter Thorwöstelle Wollen hänelle maksamattomia velkoja vastaan. Ojamon kaivos sortui 1657, jonka seurauksena järvivesi täytti sen osittain. Toiminta jatkui kuitenkin hiipuen 1670-luvulle, jolloin kaivoskuiluja oli kaiken kaikkiaan viisi.

Kaivos ei aina ollut hyvä naapuri ja siitä koitui jopa suoranaista haittaa, kuten 1660- ja 1670-luvulla tehdyt talollisten valitukset aineellisista vahingoista osoittavat.

Kaivoksen seurauksena alueelle muutti työvoimaa Ruotsista ja Saksasta. Enimmillään kaivoksessa työskenteli 30 kaivosrenkiä 1640-luvulla. Vuonna 1662 kaivosrenkien lukumäärä oli laskenut kahteen. Työkuri saattoi olla huono ja tuomiokirjoissa on merkintöjä työtekijöiden rangaistuksista. Kaivostoiminta aiheutti sen verran oikeusjuttuja, esim. riitoja palkkauksesta, että katsottiin aiheelliseksi perustaa niitä varten omia tuomioistuimia eli vuorikäräjiä 1600-luvulla.

Toimintansa aikana Ojamon kaivos johti kolmen ruukin perustamiseen: Mustio, Antskog ja Billnes. Se vaikutti epäsuorasti myös Fiskarsin ja Fagervikin ruukkien perustamiseen.

Kaivostoiminta aloitettiin uudelleen 1827, jolloin saatettiin loppuun massiivinen ja kallis urakka tyhjentää kaivoskuilut vedestä jota pulppusi kuiluihin jatkuvasti vuoden 1657 sortuman jälkeen. Vuoritoimen ylitarkastaja Nils Nordenskiöld oli hankkinut kaivokseen valtauskirjan vuotta aikaisemmin. Kuilujen pitäminen tyhjänä vedestä oli edelleen ongelmallista ja se aiheutti yhä suurempia kustannuksia. Tuotto ei edelleenkään vastannut odotuksia. Kaivoksen malmi sulatettiin Fredriksforsin ja Högforsin ruukeilla. Suunnitelmista huolimatta Mustion ruukkia ei kuitenkaan otettu uudelleen käyttöön. Valtiovalta päätti myydä kaivoksen Fredrik Tengströmille pilkkahinnalla, joka myi sen edelleen useita ruukkeja omistavalla John von Julinille vain vuotta myöhemmin. Julin keskeytti louhinnan muutaman vuoden jälkeen. Vuonna 1842 kaivos myytiin Josef Bremerille, joka omisti Högforsin ruukin, jonka katsottiin olevan lähinnä Ojamoalmin kuljetusta varten. Bremer lopetti toiminnan kannattomana vuonna 1850, jolloin kaivos siirtyi takaisin valtiovallan omistukseen. Louhintajatkui 1860-luvun alkuun, jonka jälkeen toiminta lakkasi pysyvästi huolimatta siitä, että Bremer ehdotti kaivosta uudelleen avattavaksi vielä 1864.

Bremerin omistuksen aikaan kaivoksen liittyivät ainakin seuraavat rakennukset: lautakaton suojaama vintturi, hiilihuone, ruutikellari ja hirsinen asuinrakennus, jossa oli kiviperustus. Vuonna 1990 itse kaivoksesta oli näkyvissä lähimpänä kartanon päärakennusta kolme veden täyttämää kaivosaukkoa ja ympärillä pieniä louhoskasoja, sekä kauempana muutama pienempi kaivosaukko. Kaivokseen liittyvistä rakennuksista on säilynyt hirsinen asuinrakennus vuodelta 1828 ja rannalla sijaitseva kuonakivistä rakennettu kaivostupa 1840-luvulta. Kaivoksen louhoskiviä on käytetty myös 1850-luvulla rakennetussa navetassa.

Lähteet

www.sci.fi/~torstis/lohja/kirjoit/kurssi.pdf
www.sci.fi/~torstis/lohja/kirjoit/tilat/ojamo.htm

Lindholm, Gunilla: ”Ojamon kaivos”, *Kruuhu 1990 – Kotiseudun vuosikirja 2*, Lohjan Kotiseutututkimuksen Ystävät, Lohjan Museo

Ylikangas, Heikki ja Siiriäinen, Ari: *Lohjalaisten Historia 1*, Helsinki 1973

Rein, G.: *Lohjan Historia I*, Helsinki 1944

Kuvalähteet

Alanen, Timo ja Kepsu, Saulo: *Kuninkaan kartasto Suomesta 1776 – 1805*, SKS Toimituksia 505, Helsinki 1989

Reinhold Hausen 1870, Lohjan Museo

Fredrik Tengström (kaivostarkastaja) 1828, Valtionarkisto

KARTANON PÄÄRAKENNUS JA PUUTARHA

P. Maaranen 3.11.2008

Ojamon nykyinen kartanorakenne on 1800-luvun puolivälistä. Rakennus sijoittuu pitkänomaisen niemen länsipäähän lähellä Lohjanjärveä. Samoilla paikoilla näyttää Kuninkaan kartaston perusteella sijainneen myös 1700-luvun kartano. Tosin tuolloin päärakennus näyttäisi sijoittuvan mahdollisesti nykyisen etupihan alueelle tai siitä itäkaakkoon, ja sen kaksi sivurakennusta poikittain suhteessa päärakennukseen niemelle koillinen-lounas –suuntaisesti. Kartanon pihapiiri on tuolloin rajautunut kolmelta suunnalta.

Nykyisen päärakennuksen kellari on keski- ja länsipäädyn osalta varsin jyhkeää kivimuurausta. Sisäpuolella muurauskivi poikkeaa selvästi louhoksen sivukivestä. Perustusmuuri vaikuttaa hieman massiiviselta 1800-luvun kartanon perustukseksi. Luoteiskulmassa kellarissa on kiinnostava huone rakenne, jossa on mahdollisesti kiviholvaus hieman ristiholvausta jäljitellen. Kattorakenne on rapattu ja maalattu, eikä sen luonnetta voi tarkemmin arvioida. Yhteen seinään on muurattu jäljitelmä tulisijan leivinuunista. Kyseessä voi olla jonkinlainen perustukseen muurattu tuparakenne. Kivirakenne nykyään muodostanee etupäässä jonkilaisen perustuksen päällä olevan keittiön tulisijoille ja horneille. Havainnoinninperusteella vaikuttaa siltä, että 1850-luvulla perustusta laadittaessa olisi voitu hyödyntää vanhempaa paikalla olevaa perustusta uuden rakennuksen perustuksen osana.

Puutarha on pienialainen ja villiintynyt. Pihaa reunustaa murtunut kylmämuurattu kivimuuri, jossa on aukko lehmuskujanteelle kulkua varten. Kivimuurin iästä ei ole varmuutta, mutta samoilla paikoilla näyttää Kuninkaan kartastossa olevan kartanon pihapiirissä jonkinlainen terassi tai muuraus, joka saattaisi olla nyt näkyvissä oleva rakenne tai sen jäännös. Nykyisin kartanon pihapiirin lounaispuolella olevat pellot ovat 1700-luvulla olleet vielä niittyä.

Lehmuskujanteen päästä lounaaseen on matala hautamonumentti, mikä koostuu kiveyksestä, hautakivestä ja hautakiveä ympäröivästä rauta-aidasta. Hauta on eversti Schwertsikoffin. 1800-luvun lopulta.